І РОЗВЕРЗЛОСЯ

ПЕКЛО...

СВІТ У ВІЙНІ

1939–1945

ЗАМОВИТИ

МАКС

ГЕЙСТІНҐС

ПЕКЛО...

MAX
HASTINGS

ALL HELL LET LOOSE: THE WORLD AT WAR 1939–1945

МАКС
ГЕЙСТІНҐС

І РОЗВЕРЗЛОСЯ ПЕКЛО...
СВІТ У ВІЙНІ 1939–1945

ХАРКІВ 2019 КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

УДК 94
Г29

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Під загальною редакцією *В. Б. Павлова*

This edition is published by arrangement with The Peters Fraser
and Dunlop Group Ltd and The Van Lear Agency LLC

Перекладено за виданням:
Hastings M. All Hell Let Loose: The World at War 1939—1945 /
Max Hastings. — London : Harper Press, 2012. — 748 p.

Переклад з англійської *Романа Клочка*

Дизайнер обкладинки *Аліна Бєлякова*

В оформленні обкладинки використано зображення:
https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=3407895

ISBN 978-617-12-4962-2
ISBN 978-0-00-745072-5 (англ.)

© Max Hastings, 2011
© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2019
© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад і художнє оформлення, 2019

ЗМІСТ

З перших рецензій на «І розверзлося пекло...» 7
Передмова від наукового редактора 10
Перелік мап 17
Передмова 18

1. Польщу зраджено 25
2. Ані миру, ані війни 50
3. Бліцкриги на Заході 69
4. Британія наодинці 105
5. Середземномор'я 132
6. План «Барбаросса» 169
7. Москву врятовано, Ленінград умирає від голоду 195
8. Америка готується до бою 214
9. Час тріумфу Японії 234
10. Гойдалки фортуни 262
11. Британці на морі 305
12. У горнилі війни: СРСР 1942 року 338
13. Життя в умовах війни 363
14. З Африки 401
15. Ведмідь розвертається: СРСР 1943 року 422
16. Розділені імперії 440
17. Азійські фронти 470
18. Італія: великі сподівання, гіркі плоди 485
19. Війна в небі 515

20. Жертви 542
21. Європа стає полем битви 572
22. Японія: кидаючи виклик долі 606
23. Німеччина в облозі 625
24. Падіння Третього Рейху 646
25. Японія знесилюється 682
26. Переможці й переможені 702

Подяки 726
Примітки й посилання 727
Бібліографія 744
Про автора 749

З ПЕРШИХ РЕЦЕНЗІЙ НА «І РОЗВЕРЗЛОСЯ ПЕКЛО...»

«Велика та драматична книжка. Здається, усе попереднє життя Гейстінґса — його робота воєнним кореспондентом, журналістом та істориком — було підготовкою до цієї миті».

ЕНДРЮ ЕДОНІС, *New Statesman*, «Книжки року»

«Масштабні й захопливі описи кульмінаційних подій на фронтах... це опановує увагу, тримаючи її майже на кожній сторінці... неперебоpно».

БОЙД ТОНКІН, *Independent*

«Просто повна історія Другої світової війни».

Daily Mail

«Динамічний, захопливий огляд усієї війни... Гейстінґс поєднує добре знання військових подій із незмінно обґрунтованими судженнями та увагою до незвичних подробиць оповіді... З усіх важливих книжок Макса Гейстінґса це, імовірно, найкращий твір».

ЄН КЕРШО, *Evening Standard*

«Шедевр репортажу... найбільшу користь ця книжка матиме для тих, хто прагне зрозуміти досвід часів війни».

ВЕРНОН БОҐДАНОР, *New Statesman*

«Майстерний однотомовий опис цього епічного конфлікту».

РОБЕРТ ГАРРІС, *Guardian*

«Цей твір підсумовує та затьмарює всі попередні публікації Гейстінґса: нова, оригінальна й потрібна оповідь, яка з багатьох поглядів вивершує працю всього життя... Гейстінґс створює тверезу, неромантичну й реалістичну картину битви, що відрізняє його від кабінетних генералів, чиє емоційне хлопчаче ставлення до війни заповнює сторінки більшості книжок із військової історії. Він пише вишукано, плавно й авторитетно. Майже на кожній сторінці книжки є матеріал з інтерв'ю, щоденників, листів, спогадів та різноманітних

особистих документів, що привертає увагу й закарбовується в пам'яті. Величезна кількість персонажів та свідків подій надає цій книжці майже толстовського масштабу: вона подорожує всім світом — від Дюнкерка до Іодзіми, від Сталінграда до Ґвадалканалу. В описі битв як на суходолі, так і на морі Гейстінґсові немає рівних. Майстерно дібрані цитати легко вписуються в наративи, додаючи їм барв та оживляючи події. Як усебічна військова оповідь, що передає читацькій аудиторії XXI століття досвід людей під час найбільшого й найжорстокішого конфлікту в історії, ця книжка чудова».

РІЧАРД ЕВАНС, *New York Times*

«Якщо є якийсь сучасний британський історик, якого можна назвати фахівцем із Другої світової війни, то це Макс Гейстінґс. Книжка за книжкою він деталізує окремі театри й арени в цьому світовому конфлікті, що й далі захоплює істориків та читачів через понад шістдесят п'ять років після свого завершення».

МАРТІН РУБІН, *Chronicle*

Будь-який відносно стислий огляд може почати визначення глибини, розмаху, складності та проникливої людяності цієї надзвичайної книжки. Література про Другу світову війну така численна, що її не можна підрахувати або охопити, але ця книжка відразу ж опиняється на чолі списку. Це з будь-якого погляду монументальне досягнення».

ДЖОНАТАН ЯРДЛІ, *Washington Post*

«Надзвичайно цікава... свідчення «знизу», поєднані з сильним інтелектом автора, надають книжці яскравої безпосередності й безжальної зрозумілості, створюючи докладну картину життя звичайних людей у воєнний час. «І розверзлося пекло...» передає жаль війни та її негайні наслідки науково і з належним співчуттям».

ЄН ТОМПСОН, *Observer*

«Майстерно. Однотомова історія війни, що перевершує такий обсяг; це просто неймовірно».

ДЖОН ГІНТОН, *Catholic Herald*

«Блискуче».

Sunday Express

«Аргументований твір. Гейстінґс пише співчутливо, але не сентиментально; розуміючи, але не вагаючись, розвінчує міфи там, де це потрібно».

Literary Review

Гейстінґс — майстер оповіді, він пише, маючи дивовижно зрозумілий, несентиментальний погляд... і приголомшливо розуміє великий масштаб та військову стратегію. Однак аргументованою його книжку роблять людські історії... прочитавши цей страшний, моторошний, але чудовий твір, ви ніколи не сумніватиметеся, що та війна була варта боротьби».

ДОМІНІК СЕНДБРУК, *S a T*

«Гейстінґс має надзвичайний хист — кидати відро в океан різноманітних статей, щоденників, листів та документів воєнного часу й щоразу витягати звідти щось захопливе...»

ЕНДРЮ РОБЕРТС, *F a a T*

«Військовий історик цього століття».

КОЛІН ҐАРДІНЕР, *O T*

«Часто захопливо... зворушливо до самого серця... його судження, рішучі, категоричні та всеохопні, збільшують привабливість цієї книжки й роблять її дуже цікавою. Його розмах справді вражає».

ДЖОНАТАН САМПШН, *S a*

«І розверзлося пекло...» — це спроба розповісти всю історію війни в одному томі, тріумфальна спроба, що поєднує в собі плавний стиль та проникливі й несентиментальні думки. Цій розповіді, витканій з особистих історій, завдяки дивовижно майстерній побудові вдається пов'язати всі театри війни, яка найближче у світовій історії підійшла до справді глобального конфлікту. Ця захоплива книжка показує, що в умілих руках дослідження війни може створювати нескінченний потік нових смислів і думок.

ПАТРІК БІШОП, *S a*

«Тепер Макс Гейстінґс зарекомендував себе знавцем цієї теми. Ніхто не пошкодує, придбавши цю найновішу ілюстрацію його майстерності.

ДУҐЛАС ГЕРД, *S a* , «Книжки року»

«Добре написана динамічна розповідь про війну в усіх її фазах і на всіх фронтах. Його аналіз точний, критика доречна, а судження незмінно логічні... це переконливий, часто зворушливий твір із військової історії».

ЄН КЕРШО, *BBC H Ma a*

1
ПОЛЬЩУ ЗРАДЖЕНО

Хоч Адольф Гітлер був налаштований на війну, однак його вторгнення в Польщу 1939 року так само неминуче мало спричинити світовий конфлікт, як і вбивство австрійського ерцгерцога Фердинанда 1914 року. Британії та Франції бракувало і волі, і засобів, щоб удатися до ефективних дій і виконати гарантії безпеки, що їх вони раніше надали полякам. Їхнє оголошення війни Німеччині було жестом, який навіть деякі непохитні противники нацистів вважали безглуздим через його марність. Для кожної потенційної протиборчої сторони, крім самих поляків, конфлікт розгортався повільно: лише на третій рік смерть і руйнування сягнули того величезного розмаху, що потім протримався до 1945 року. Навіть гітлерівський Рейх був спочатку погано підготовлений до такої інтенсивності насильства, якої потребувала смертельна сутичка між наймогутнішими державами світу.

Улітку 1939 року роман Марґарет Мітчелл «Звіяні вітром» про старий американський Південь був на піку популярності в Польщі. «Я чомусь вважала його пророчим», — писала одна з польських читачок, Рула Ланґер. Мало хто з її співвітчизників сумнівався, що конфлікт із Німеччиною неминучий, адже Гітлер уже дав зрозуміти, що прагне війни. Націоналістично налаштовані поляки реагували на нацистську загрозу з тим самим запалом, що й приречена молодь Конфедерації 1861 року. «Як і більшість із нас, я вірив у щасливе закінчення війни, — згадував молодий пілот. — Ми хотіли битися, це захоплювало нас, тож ми бажали, щоб це сталося швидше. Ми не вірили в те, що справді може трапитися щось погане». Коли лейтенант-артилерист Ян Карський 24 серпня отримав мобілізаційну повістку, сестра сказала йому, щоб він не брав із собою забагато одягу. «Ти ж не до Сибіру поїдеш, — зауважила вона. — Ми побачимо тебе вже за місяць».

Поляки демонстрували схильність до фантазування. У розмовах за столиками кав'ярень і барів Варшави, міста, чиї барокові принади та двадцять п'ять театрів спонукали громадян оголосити його «східноєвропейським Парижем», панував надмір почуттів. Репортер *New York Times*

повідомляв із польської столиці: «Як послухати розмови людей, то можна подумати, що великий промисловий колос — це Польща, а не Німеччина». Міністр закордонних справ Муссоліні, його зять граф Ґалеаццо Чано попередив польського посла в Римі, що коли його країна опиратиметься територіальним претензіям Гітлера, то воюватиме з ним сама й «буде швидко перетворена на купу руїн». Посол не став заперечувати, але туманно заявив, що «деякий імовірний успіх... міг би додати Польщі більше сили». У Британії газети лорда Бівербрука оголосили провокаційною непокору Варшави погрозам Гітлера.

Польська держава із 30-мільйонним населенням, з якого майже мільйон становили етнічні німці, п'ять мільйонів — українці та три мільйони — євреї, протрималася у визначених Версальським договором кордонах лише двадцять років. У 1919—1921 роках Польща боролася з більшовиками, відстоюючи незалежність від тривалого російського панування. Станом на 1939 рік країною керувала військова хунта, хоч історик Норман Дейвіс стверджує: «У Польщі були і злидні, і несправедливість, однак там не було масового голоду або масових убивств, як в СРСР, і там не вдавалися до огидних методів фашизму або сталінізму». Найогиднішим виявом польського націоналізму був антисемітизм, утілений у квотах на вступ євреїв до університетів.

З погляду як Берліна, так і Москви Польська держава була зобов'язана своїм існуванням лише форс-мажору у вигляді союзників 1919 року й не мала легітимності. У таємному протоколі до нацистсько-радянського пакту, підписаного 23 серпня 1939 року, Гітлер і Сталін домовилися поділити та ліквідувати Польщу. Хоч поляки і сприймали Радянський Союз як історичного ворога, вони забули про його нещодавні плани щодо них і натомість були зайняті тим, що намагалися зірвати задуми Німеччини. Поляки розуміли, що їхня погано озброєна армія не зможе здолати Вермахт; усі свої сподівання вони покладали на англо-французький наступ на заході, який розділив би німецькі сили. «З огляду на безнадійний стан військової сфери у Польщі, — писав її посол у Лондоні граф Едвард Рачинський, — моєю головною турботою було гарантувати, що ми не вступимо у війну з Німеччиною, не отримавши негайної допомоги від наших союзників».

У березні 1939 року британський та французький уряди дали гарантії, оформлені в дальших угодах, що в разі німецької агресії проти Польщі вони воюватимуть. Франція обіцяла військовому командуванню у Варшаві, що, коли станеться найгірше, її армія атакує гітлерівську лінію Зігфріда протягом тринадцяти днів після проведення мобілізації. Брита-

нія обіцяла негайний наліт бомбардувальників на Німеччину. Від запевнень обох держав віяло цинізмом, бо ніхто з них не мав ані найменшого наміру виконувати свої обіцянки: ці гарантії мали на меті радше стримати Гітлера, ніж дати Польщі справжню військову підтримку. Це були жести, за якими не стояло нічого, однак поляки вирішили в них повірити.

Сталін не був союзником Гітлера, однак завдяки угоді між Москвою та Берліном зміг отримати вигоду від нацистської агресії. Від 23 серпня 1939 року світ сприймав Німеччину й Радянський Союз як спільників, близнюків тоталітаризму. Те, як закінчився цей світовий конфлікт 1945 року — із СРСР у таборі союзників, — дає деяким історикам підстави стати на бік повоєнного СРСР, який вважав себе нейтральною державою до 1941 року. Це помилка. Хоч Сталін боявся Гітлера й очікував, що, зрештою, доведеться з ним воювати, у 1939 році він прийняв історичне рішення — неохоче погодився з німецькою агресією в обмін на підтримку нацистами московської програми з розширення територіального впливу. Хай які виправдання не висував радянський лідер пізніше, а його армії ніколи не билися разом із Вермахтом, нацистсько-радянський пакт започаткував співпрацю, що тривала, доки Гітлер не виявив своїх справжніх намірів в операції «Барбаросса».

Московська угода про ненапад, разом із дальшим договором про дружбу, співпрацю та встановлення кордонів, підписаним 28 вересня, зв'язала зобов'язаннями двох головних тиранів світу, які схвалили амбіції один одного й відмовилися від взаємної ворожнечі, щоб розширити свій вплив в інших місцях. Сталін потурав експансіоністській політиці Гітлера на Заході й надавав Німеччині важливу матеріальну допомогу — нафту, збіжжя та корисні копалини. Нацисти, хоч і нещиро, погодилися на повну свободу дій СРСР на Сході, де цілями СРСР були Східна Фінляндія й Балтійські держави додатково до великої частини Польщі.

Гітлер планував почати Другу світову війну 26 серпня, лише за три дні після підписання нацистсько-радянського пакту. Однак напередодні він відклав вторгнення в Польщу, наказавши продовжувати мобілізацію, адже був приголомшений небажанням Муссоліні вступати у війну одночасно з ним і дипломатичним листуванням, яке натякало на те, що Британія та Франція серйозно ставляться до гарантій, наданих Польщі. Поки між Берліном, Лондоном та Парижем відбувався останній і квапливий обмін марними повідомленнями, до польського кордону рухалися три мільйони солдатів, чотириста тисяч коней, двісті тисяч машин і п'ять тисяч потягів. Нарешті, 30 серпня Гітлер віддав наказ про напад. Наступного вечора, о восьмій годині, була піднята завіса над першим, як

і годиться гидким, актом цього конфлікту. Штурмбанфюрер Альфред Науйокс із німецької СД очолив групу перевдягнених у польську уніформу людей, до якої належала й дюжина засуджених злочинців із презирливою кодовою назвою «консерви», інсценувавши напад на німецьку радіостанцію в Ґляйвіці у Верхній Сілезії. Пролунали постріли, по радіо були передані польські патріотичні гасла, а потім «нападники» відступили. Кулеметники СС убили «консерв», скривавлені трупи яких продемонстрували іноземним кореспондентам як доказ польської агресії.

О другій ночі 1 вересня Перший кінний полк Вермахту був серед безлічі підрозділів, яких підняли з місць дислокації сигналом горна — деякі німецькі підрозділи, як і численні польські, використовували в бою кавалерію. Ескадрони сідлали коней і почали рухатися до свого рубежу атаки разом із гуркітливими колонами бронетанкових військ, вантажівок і гармат. Був відданий наказ: «Зняти надульники! Заряджай! Натиснути запобіжники!» За двадцять хвилин до п'ятої великі гармати старого німецького лінкора «Шлезвіг-Гольштейн», що стояв на якорі Данцига з «візитом доброї волі», відкрили вогонь по польському форту у Вестерплатте. За годину німецькі солдати знесли прикордонні стовпи на західному кордоні, відкривши шлях у Польщу провідним підрозділам сил вторгнення. Один із командирів тих військ, генерал Гайнц Ґудеріан, невдовзі виявив, що перетинає сімейний маєток своїх предків у Хелмно, де він народився, коли ця територія ще була частиною доверсальської Німеччини. Серед його бійців був 23-річний лейтенант Вільгельм Пруллер, який висловлював ейфорію, що охопила армію: «Як чудово зараз відчувати, що я німець... Ми перетнули кордон. *Deutschland, Deutschland über alles!* Німецький Вермахт на марші! Куди не глянь — позаду, попереду, зліва чи справа — усюди моторизований Вермахт!»

Західні союзники, яких надихало те, що Польща вихвалялася четвертою за величиною армією в Європі, очікували, що війна триватиме кілька місяців. Захисники виготували до бою 1,3 мільйона вояків проти 1,5 мільйона німців; на кожному боці було по 37 дивізій. Однак Вермахт був набагато краще оснащений: німці мали 3 600 бронеавтомобілів проти 750 у поляків, 1 929 сучасних літаків проти дев'яти сотень застарілих. Польську армію активно розгортали з березня, але утримували від повної мобілізації у відповідь на прохання англійців та французів не провокувати Гітлера, тому 1 вересня захисники були приголомшені. Польський дипломат писав про настрої свого народу: «Вони були єдині у своєму бажанні протистояти, але не мали жодного уявлення, як чинити опір, крім теревенів про добровольців — «живих торпед».

Ефраїм Бляйхман, 16-річний єврей із Камйонки, був серед тисяч мешканців, яких викликали на міську площу, щоб ті заслухали звернення мера: «Ми співали польський гімн, проголошуючи, що Польща ще не вмерла, і схожу пісню, яка обіцяла, що жоден німець не плюне нам в обличчя». Пйотр Тарчинський, 26-річний фабричний клерк, хворів кілька тижнів перед тим, як був мобілізований. Однак коли він повідомив командирові своєї артилерійської батареї, що нездужає, полковник відреагував жвавою патріотичною промовою та «сказав, що він упевнений: варто мені лише опинитися в сідлі, я почуватимуся набагато краще». Озброєння так бракувало, що полк не виділив Тарчинському особистої зброї; утім, він отримав передбаченого правилами бойового коня — огира на прізвисько «Вояк».

Інструктор ВПС Вітольд Урбанович проводив навчальний повітряний бій зі своїм учнем у небі над Дембліном, коли здивовано помітив, як у крилах його літака з'являються дірки. Швидко приземлившись, він побачив, як через поле біжить, кричачи, товариш-офіцер: «Ти живий, Вітольде? Тебе не поранили?» Урбанович запитав: «Що в біса відбувається?» Товариш відповів: «Тобі варто піти до церкви й поставити свічку. Тебе щойно атакував «мессершміт!» Оголеність польської системи оборони була помітна скрізь. Пілот-винищувач Францішек Корніцький злітав у повітря двічі — 1 та 2 вересня. У першому випадку він переслідував німецький літак, який легко відірвався від нього. У другому випадку, коли його кулемети заклинило, Корніцький спробував прочистити їх, відкотити й відновити атаку. Коли літак робив віраж, ремені, що тримали пілота у відкритій кабіні, розірвалися; він вилетів у небо та спантеличено спустився на парашуті.

О п'ятій годині вечора біля села Кроянти польські кавалеристи-улани отримали наказ контратакувати, щоб прикрити відступ сусідньої піхоти. Коли вони вишикували лави й витягли шаблі, ад'ютант капітан Ґодлевський запропонував наступати пішки. «Юначе, — роздратовано відповів командир полку полковник Масталєж, — я добре знаю, що означає виконувати неможливий наказ». Пригнувшись до ший своїх коней, 250 чоловіків поїхали відкритим полем. Німецькі піхотинці втекли з їхнього шляху, але за ними стояли бронемашини, що знищили уланів кулеметним вогнем. Багато коней попадало на землю, а деякі гнали далі без вершників. За кілька хвилин половина тих, хто атакував, були мертві, зокрема й полковник Масталєж. Уцілілі спантеличено відступили; тепер вони були непотребом із минулого століття.

Французьке командування переконувало поляків зосередити війська за трьома великими річками в центрі країни, але варшавський уряд вважав, що важливіше захистити весь польсько-німецький кордон завдовжки

в півтори тисячі кілометрів насамперед через те, що більша частина польської промисловості розташована на заході; тож деякі дивізії стали відповідати за ділянки фронту у тридцять кілометрів завдовжки, хоч їхніх сил — приблизно п'ятнадцять тисяч осіб — заледве вистачало, щоб прикрити п'ять-сім кілометрів. Німецькі війська наступали у трьох напрямках — з півночі, півдня й заходу, просуваючись углиб країни, що чинила неефективний опір, і залишаючи її захисників у «котлах». Літаки Люфтваффе безпосередньо підтримували бронетанкові війська, а також здійснювали спустошливі бомбардування Варшави, Лодзі, Дембліна й Сандомира.

Німці з безжальною неупередженістю обстрілювали й бомбардували польські війська та цивільне населення, однак деяким жертвам потрібен був час, щоб усвідомити серйозність загрози. Після першої хвилі атак дружина польського князя Павла Сапєги Віргілія, народжена в Америці, заспокоювала чоловіка: «Бачиш, ці бомби не такі й страшні. Їхнє гавкання гірше за їхні укуси». Коли вночі 1 вересня дві бомби впали в парку родинної садиби Сморчевських у Тарногурі, мати витягла з ліжок двох малих синів, Ральфа та Марка, і побігла разом із ними та іншими молодими втікачами ховатися в ліс. «Оговтавшись від шоку, — писав пізніше Ральф, — ми подивилися одне на одного й вибухнули нестримним сміхом. Який дивний ми мали вигляд: строката компанія молоді — дехто в піжамах, інші в куртках, накинутих на білизну, — безцільно стоїть під деревами, граючись із протигазами. Ми вирішили вертатися додому».

Утім, невдовзі стало вже не до сміху: населенню Польщі довелося визнати руйнівну силу Люфтваффе. «Мене розбудили виття сирен і звуки вибухів, — писав дипломат Адам Кручкевич у Варшаві. — За вікном я побачив німецькі літаки, що неслися на неймовірно низькій висоті й невимушено скидали бомби. З дахів деяких будівель вели безцільний кулеметний вогонь, але польських літаків не було... Місто було приголомшене майже повним браком протиповітряної оборони. Жителі відчували гірке розчарування». Місто Луцьк* спростувало свою назву: рано-вранці на нього впала дюжина німецьких бомб, убивши багато людей, здебільшого дітей, які йшли у школу. Безсилі жертви називали безхмарне небо тих вересневих днів «прокляттям Польщі». Пілот Б. Й. Соляк писав: «Сморід від горіння й коричнева завіса диму заповнили все повітря навколо нашого містечка». Сховавши свій неозброєний літак під якимись деревами, Соляк рушив додому й дорогою зустрів селянина, «який вів коня, чий бік був вкритий засохлою кров'ю. Кінь торкався ніздрями

* В оригіналі автор передає польську назву міста *łuck*, асоціюючи її з англійським словом *luck* — «удача, успіх, талан», що має схоже написання, але іншу вимову. (*Прим. пер.*)

пилюки, а кожен крок змушував його здригатися від болю». Молодий пілот запитав селянина, куди той веде поранену тварину, що стала жертвою пікірувального бомбардувальника «Юнкерс». «У місто, у ветеринарну клініку». «Але ж туди ще сім кілометрів!» У відповідь — знизування плечима: «У мене лише один кінь».

Розгорталася тисяча більших трагедій. Коли артилерійська батарея лейтенанта Пйотра Тарчинського, гуркочучи, рушила до поля бою, на неї кинулися з неба «юнкерси»; усі вистрибнули з сідел і лягли на землю. Упало кілька бомб, що звалили з ніг декого з людей і коней. Коли літаки зникли, батарея знову піднялася й відновила свій похід. «Ми побачили двох жінок, одну середнього віку, а іншу геть дівчинку, що несли невелику драбину. На ній розтягнувся поранений чоловік, який був ще живий і тримався за живіт. Коли вони пройшли повз, я побачив, як його кишки волочаться по землі». Під час Першої світової війни Владислав Андерс воював на боці росіян під командуванням царського генерала з екзотичним ім'ям Хан Нахічеванський. Тепер Андерс, командуючи вже польською кавалерійською бригадою, побачив учительку, яка вела групу учнів під захист лісу. «Раптом почувся гуркіт літака. Пілот зробив коло, знизившись до п'ятдесяти метрів. Коли він скинув бомби й відкрив кулеметний вогонь, діти розлетілися, мов горобці. Літак зник так само швидко, як і з'явився, але на полі залишилося кілька зморщених і бездушних купок яскравого одягу. Стало зрозуміло, який характер матиме ця нова війна».

Тринадцятирічний Ґеорґ Шльонзак був у потязі з групою дітей, які верталися додому, у Лодзь, із літнього табору. Раптом почулися вибухи, крики, поїзд захитався й зупинився. Керівник групи крикнув хлопцям, щоб ті швидко вилізали з вагона й бігли в сусідній ліс. Шоковані й перелякані, вони пролежали ниць півгодини, поки літаки не припинили бомбардування. Вийшовши з лісу, хлопці помітили на відстані 450 метрів охоплений полум'ям військовий ешелон, який був ціллю німців. Деякі хлопчики заплакали, побачивши закривавлених чоловіків; їхню першу спробу повернутися у свій потяг зірвала кулеметна черга з німецького літака. Нарешті, вони продовжили подорож у вагонах, продірявлених кулями. Приїхавши додому, Ґеорґ побачив, як мати плаче біля сімейного радіоприймача: по радіо повідомили, що німці наближаються.

Пілот Францішек Корніцький прийшов навідати пораненого товариша у шпиталі Лодзі: «Це жахливе місце, переповнене пораненими й тими, хто вже помирав; вони були всюди: на ліжках і підлозі, у палатах і коридорах, одні стогнали в агонії, інші лежали мовчки, заплющивши

або розплющивши очі, чекаючи та сподіваючись». Генерал Адріан Картон де Віарт, голова британської військової місії в Польщі, скрушно писав: «Я побачив, як змінилося обличчя війни: її позбавили ореолу, солдати більше не ходять у бій, а жінки й діти гинуть під її тягарем».

***

У неділю, 3 вересня, Британія та Франція оголосили Німеччині війну, виконуючи гарантії, надані Польщі. Союз Сталіна з Гітлером змусив багатьох європейських комуністів, які догоджали Москві, дистанціюватися від антинацистської позиції своїх держав. Засудження профспілками війни, яку вони назвали «імперіалістичною», вплинуло на настрої на багатьох французьких та британських заводах, корабельнях і шахтах. З'явилися вуличні написи на стінах: «Зупиніть війну: за неї платить робітник», «Ні — капіталістичній війні». Депутат парламенту від Незалежної робітничої партії Енайрін Беван, один із лідерів лівих, підстраховувався, закликаючи до боротьби на два фронти: проти Гітлера та проти британського капіталізму.

У західних столицях не знали про таємні протоколи нацистсько-радянського пакту, що визначали територіальні амбіції сторін, аж доки 1945 року не були захоплені німецькі архіви. Проте у вересні 1939 року багато громадян західних демократій сприймали СРСР та Німеччину як ворогів. Вигаданий однодумець Івліна Во, Ґай Краучбек, пристав до поглядів, які поділяли багато європейських консерваторів: угода Сталіна з Гітлером, «новина, що схвилювала політиків і молодих поетів із дюжини столиць, принесла глибокий спокій в одне англійське серце... Нарешті ворога добре видно, він величезний, ненависний і скинув усі маски. Сучасна доба підготувалася до боротьби». Нечисленні політики прагнули відокремити СРСР від Німеччини та здобути підтримку Сталіна в боротьбі з більшим злом — Гітлером. Однак до червня 1941 року таке здавалося далекою перспективою: ці дві диктатури сприймали як спільних ворогів демократій.

Гітлер не очікував, що Британія та Франція оголосять йому війну. Їхня мовчазна згода під час захоплення Чехословаччини 1938 року, разом із неможливістю надати безпосередню англо-французьку військову допомогу Польщі, свідчили про те, що в них бракує і волі, і засобів, щоб кинути йому виклик. Сам фюрер швидко оговтався від шоку, але деякі з його помічників були стривожені. Герінґ, очільник Люфтваффе, не на жарт рознервувався і, розлютившись, кричав телефоном німецькому міністру закордонних справ Ріббентропу: «Що ж, тепер ви

ПРО АВТОРА

МАКС ГЕЙСТІНҐС — автор понад двадцяти книжок, багато з яких про Другу світову війну, зокрема «Бомбардувальне командування» (*Bomber Command*), «Оверлорд» (*Overlord*), «Армагеддон» (*Armageddon*), «Відплата» (*Nemesis*) й «Найкращі роки» (*Finest Years*). Син та онук письменників, він навчався в Чартергаузі й Університетському коледжі (Оксфорд), кинувши його через рік, щоб стати журналістом. Гейстінґс висвітлював одинадцять конфліктів для телеканалу *BBC* та лондонської *Evening Standard*, зокрема в'єтнамську війну й війну на Фолклендських островах 1982 року. Потім майже десятиліття працював головним редактором *Daily Telegraph*, шість років редагував *Evening Standard*. За свої книжки й репортажі Макс Гейстінґс отримав чимало нагород, а 2002 року посвячений у лицарі. У 2010 році були опубліковані його спогади про сім'ю та дитинство «Ви справді підстрелили телевізор?» (*Did You Really Shoot the Television?*). Макс Гейстінґс — член Королівського літературного товариства, має двох дорослих дітей, мешкає в Західному Беркширі разом із дружиною Пенні.

Науково-популярне видання

ГЕЙСТІНҐС Макс
І розверзлося пекло… Світ у війні 1939—1945 років

Керівник проекту *С. І. Мозгова*
Відповідальний за випуск *А. В. Альошичева*
Художній редактор *А. В. Бєлякова*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *Є. О. Редько*

Підписано до друку 08.08.2019.
Формат 60x190/16. Друк офсетний.
Гарнітура «Newton». Ум. друк. арк. 39,48.
Наклад 4000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61001, м. Харків, вул. Б. Хмельницького, буд. 24
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП «ЮНІСОФТ»
Свідоцтво ДК №3461 від 14.04.2009 р. www.unisoft.ua
61036, м. Харків, вул. Морозова, 13Б
UNISOFT

КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Купуйте книжки за цінами видавництва

Адреси книжкових магазинів

• за телефонами довідкової служби
(050) 113-93-93 (МТС); (093)170-03-93 (life);
(067) 332-93-93 (Київстар); (057) 783-88-88
• на сайті Клубу: **www.bookclub.ua**
• у мережі фірмових магазинів
див. адреси на сайті Клубу або за QR-кодом

Надсилається безоплатний каталог

Запрошуємо до співпраці авторів
e-mail: publish@ksd.ua

Запрошуємо до співпраці художників, перекладачів, редакторів
e-mail: editor@ksd.ua

Для гуртових клієнтів

Харків
тел./факс +38(057)703-44-57
e-mail: trade@ksd.ua

Київ
тел./факс +38(067)575-27-55
e-mail: kyiv@ksd.ua

Гейстінґс М.

Г29 І розверзлося пекло... Світ у війні 1939—1945 років / Макс Гейстінґс ; пер. з англ. Р. Клочка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2019. — 752 с.

ISBN 978-617-12-4962-2
ISBN 978-0-00-745072-5 (англ.)

УДК 94

Найавторитетніше видання
про Другу світову війну
в сучасному світі

ЗАМОВИТИ

Макс Гейстінґс — автор понад двадцяти книжок. Працював головним редактором *The Daily Telegraph*. За свої книжки й репортажі отримав чимало нагород, а 2002 року був посвячений у лицарі.

Цю працю назвали однією з найкращих документальних розвідок про Другу світову війну. Тут зібрано все: інтерв'ю, щоденники, листи, спогади й різноманітні особисті документи. Від Дюнкерка до Іодзіми, від Сталінграда до Гвадалканалу. Описи битв як на суходолі, так і на морі. Майстерно дібрані цитати, що оживляють події. Усі подробиці військових операцій та економіка країн-учасниць війни, логістика забезпечення армій, політичні портрети й замальовки у Французькому генеральному штабі, Білому домі і міністерстві у справах колоній. Тверезa й реалістична картина епохальної та кривавої події XX століття без жодної романтизації й кабінетної героїки. Це справжній репортаж із пекла Другої світової війни.

Надзвичайно цікава... Свідчення «знизу», поєднані з потужним інтелектом автора, надають книжці яскравої безпосередності й безжальної зрозумілості, створюючи докладну картину життя звичайних людей у воєнний час.

Observer

Майстерний однотомовий опис цього епічного конфлікту.

The Guardian

WWW.BOOKCLUB.UA

ЗАМОВИТИ